

A MŰVELŐDESI HAZAKBAN FOLYÓ TEVEKENYSÉG
KORSZERŰSÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

Amikor a program nyomtatott változatát megkaptam és végigolvastam, egy diákkori emlékem jutott eszembe. Egy tanárom ti. stilisztikai intelmét így fogalmazta meg: a hosszú cím mindig gyanús. Ez a cím, amit a mondanivalóm megnevezéseként választottam, ezek közé a gyanús címek közé tartozik, sőt felidéz egyéb, közművelődéssel, művelődési otthonokkal összefüggő címemlékeket is. Tipikusak ezek a címek. Nekem is friss olvasmányom pl. Beke Pál könyve: "Művelődési otthonon innen és túl." Efajta színes, látványos címekkel tele van a művelődési otthonokkal foglalkozó irodalom. Gyakoriak a kérdőjeles címek: "Otthon-e a művelődési ház?" (Ez a kérdés azóta is jogos.) Azután "Művelődési-e a művelődési otthon?". A művelődési otthon, amit alapintézménynek szeretnénk látni, mindig is viták, problémák, kérdések, bizonytalanságok, nyugtalanságok közepette végezte a munkáját. S azok is, akik ezekben az intézményekben dolgoznak, és azok is, akiknek a gondja az irányítás, az egész tevékenység összefogásáért érzett felelősség. Az utóbbi időben a művelődési otthonok állapotában, működésében megfigyelhető jelenségek mintaszerűvé kezdenek válni: minden művelődési problémánkat érzékeljük és érzékeltethetjük a művelődési otthonokban. Nem véletlen természetesen, hogy éppen a művelődési otthon az az intézmény, ahol nemcsak a közművelődésnek, de általában a művelődésnek, általában a kulturpolitikának égetően fontos, sürgetően elvégzendő feladatai ilyen látványosan megmutatkoznak. Ennek az összefüggésnek a mélyén az húzódik meg, hogy a művelődési otthon a legszorosabban kötődik a társadalmi, kulturális és

politikai környezethez, amelyik az intézményt körülveszi. Ott és akkor. Emlékeztetnék még arra, hogy a művelődési otthonok annyiban is demonstratívan, példaszerűen fontos intézményei a közművelődésnek, hogy a művelődésünk legújabbkori történetének is hű dokumentációját adják. Az, hogy hogyan változott meg a művelődési otthonról vallott felfogásunk, hogyan próbáltunk a művelődési otthonokban tevékenykedni, hogyan próbáltuk a művelődésnek alapintézményévé tenni, mit akartunk velük elérni, megvalósítani, ez egyszersmind arról is fontos információkat ad, hogy éppen abban a történelmi pillanatban hol tartottunk, mit akartunk, mik voltak azok a történelmi, politikai körülmények, amelyekben épp azt akartuk. Gondolom közös olvasmányunk volt Kerékygártó Istvánnak egy némrégiben a Népszabadságban megjelent cikke, amely a modernizáció és közművelődés kérdéseivel foglalkozott. Ebben olvashattuk: "... mert ha ebbe az intézményrendszerbe minden belefér, valójában semmi se fér bele." Ez a vonása a művelődési otthonoknak - gondoljunk az előbb említett történelmi tapasztalatokra - még ha új veszélynek, kockázatnak is látszik, nem teljesen új. Sőt én ettől a veszélytől nem is tartanék annyira. Az a kérdés, hogy mi az a tartalom, ami a művelődési otthoni tevékenységben megjelenik. Az a fontos, hogy a művelődés szervezője legyen. Ez nem elsősorban intézményi szervezést jelent, hanem főként azt, hogy az adott település, környezet művelődési alkalmainak, lehetőségeinek a fókuszában álljon, minthogy a legkülönbözőbb lehetőségek, igények bukkanhatnak fel a művelődési otthonok környékén. És mennél inkább településtípusokban gondoljuk végig a teendőket, annál inkább igaz ez az összefüggés, hiszen nyilvánvaló, hogy kis településeken, kisebb lakókörnyezetben a szó szoros értelmében egyedülállóan fontos a művelődési otthon. A művelődési otthonnak ez a társadalmi, politikai, gazdasági meghatározottsága nemcsak teher, nemcsak gond, hanem lehetőség is: lehetőség a környezetére

kisugárzó hatást tekintve. Ha valóban tartalmas feladatokról van szó, akkor ez a sokszínűség kedvezően hat a társadalmi, gazdasági, politikai feladatok megoldására is. Éppen ezért a művelődési otthonoknak a lehető legátfogóbb kapcsolatrendszerre kell törekedni. Ez a követelmény napjainkban aktuális hangsúlyt kap, szinte kényszerítve is vagyunk ennek a hangsúlyozására; arra, hogy a tartalmilag összekapcsolódó tevékenységeknek megfelelően a különböző intézményeket, mindenekelőtt a művelődési intézményeket szorosabb kapcsolatba kell hoznunk egymással. Gondoljunk a fenntartók szempontjából vett tagoltságra: a tanácsi, vállalati, szakszervezeti fenntartású művelődési intézményekre; a típus szerinti különbségekre: közgyűjtemény és művelődési otthon, sőt az iskola. Biztosak lehetünk abban, ha nem is lennének kényszerítő körülmények a jobb együttműködésre, tartalmi okok miatt akkor is tudatosabban kellene törekednünk a tevékenység összehangolására. Az Agitációs és Propaganda Bizottság éppen a közelmúltban tárgyalta a művelődési otthonok kérdését. A közművelődési intézményeknek és tevékenységi köröknek a számbavételére felsőbb párt- és állami fórumokon tudatos menetrend szerint kerül sor. A múzeumi koncepció már szerepelt a bizottság előtt, most kerültek sorra a művelődési otthonok, összesen pedig a könyvtárak.

Szólni szeretnék az intézmények sokszínűségéről. Ezt ti. több értelemben fontosnak kell tartani. Fontosnak kell tartani egyrészt a településtípusok sokszínűsége szempontjából. Világosan látnunk kell, hogy a művelődési otthonok helyzetének a stabilizálásában, javításában akkor érhetünk el látható eredményeket, ha nem feledkezünk meg arról, hogy különbözőek a szerint is, hogy milyen településnek a művelődési otthonáról, központjáról van szó. Legélgetőbb gondjaink közé tartozik pl. a városi lakótelepek művelődési ellátottsága. Városba költözők váltak olykor a művelődé-

si otthonhoz tartozás szempontjából rosszabb helyzetűvé. Sokszor hiányzik a közvetlen környezetükből egy olyan alkalom, lehetőség, vonzás, amit a korábbi lakóhelyükön a művelődési otthon jelenthetett. Ennek a gondnak az oldására különböző helyi, kerületi, városi, országos kezdeményezések születnek, de elvégzendő feladatként ez változatlanul előttünk tornyosul. A sokféleség egy másik változata természetesen a művelődők rétegződése szerint tárul elénk. Egész művelődésünkben súlyos következményekkel jár, hogy a legaktívabb korosztály - érthető életforma, életmódbeli okok miatt - van legkevesbé kapcsolatban művelődési alkalmakkal. Éppen ezért olyan furcsa módon tudjuk megrajzolni a művelődő közösségeket, hogy a legfiatalabbak, meg a legidősebbek vannak jelen aktív művelődőként a művelődési otthoni tevékenységben. A "közép"-generáció megmozdítására több fajta megoldási mód vetődött fel már eddig is, jó próbálkozások vannak. Magam úgy látom, hogy őket igazán megmozdítani nem a szórakoztató programok növelésével lehet, hanem az egyébként is megújításra szoruló, munkahelyhez kötődő művelődési alkalmaknak a megerősítésével, felélénkítésével. Valóságosak azok a művelődési igények, amelyek a gazdaságban jelentkeznek; s jó alkalmat teremtenek arra, hogy a munkahely és a művelődési intézmény közös érdek alapján szorosabb kapcsolatba kerüljön egymással.

Természetesen óriási különbségek vannak a művelődési otthonokban a tényleges működés szerint. Nyíltan szeretném elmondani, hogy az említett bizottsági előterjesztés fő szándéka az volt, hogy ne kendőzzük el a valóságot, hogy nézzünk szembe a realitásokkal. Riasztó arányt mutat a valóság: ténylegesen művelődési otthoni tevékenységet a jelenlegi intézményhálózatnak egynegyede végez. A háromnegyed úgy oszlik ketté, hogy fele-fele arányban stagnál, illetve csökkenő tevékenységet mutat. (Van egy negyedik kategória is: Magyarország településeinek jelentékeny ré-

szében egyáltalán nincs művelődési otthon.) Amikor teendők-ről beszélünk, eszközöket akarunk mozgósítani, keresni, akkor nagyon pontosan tudni kell a nagyságrendjét az előt-tünk álló feladatnak. Azért is riasztó ez a helyzet, mert a folyamatban is látunk aggasztó jelenségeket. Miközben mi vitatkozunk a művelődési tevékenység megújításáról és próbálunk jó ügyeket, jó programokat támogatni, elméleti tevékenységet folytatni, kiderül, hogy egy sor művelődési otthon lecsúszik a stagnáló, alig működő kategóriába, gya-korlatilag egyre kevésbé végez érdemleges tevékenységet. Amiatt a tendencia miatt tartjuk égetően szükségesnek az egészen konkrét számbavételt. Azt javasolta a Művelődési Minisztérium - és ehhez megkaptuk a politikai támogatást -, hogy a közeljövőben helyi, megyei erők bevonásával minden egyes művelődési othonnál szembe kell nézni a tényekkel. A megoldások érdekében. Nem lehet generális döntést hozni arra, hogy mit látunk azonnali teendőnek a művelődési ott-honoknál. Azt se elég mondogatni, hogy dolgozzatok jobban, hasznosítsátok a módszertani tapasztalatokat stb. Praktiku-sabban, a lehető legkonkrétabban kell szembenézni a valóságos helyzettel. Ami az egyik esetben okos döntés lehet, az a másikon nem segít. Meg kell nézni, hol kell úgy dönteni, hogy a művelődési otthon közös fenntartású legyen. (Nem kis gond a szakszervezetekkel való együttműködés sem a fenn-tartás, működtetés szempontjából.) Tapasztalatok mutatják, hogy a párhuzamosság sokszor kárt okoz, mert anyagi és szel-lemi erőt, káderlehetőségeket forgácsol szét. Arra persze van törekvés, hogy a rosszul működő intézményeket ajánlják fel tanácsnak, közösségnek. Mind többet kell foglalkoznunk azzal, hogy adott esetben egy-egy intézmény miként társa-dalmasítható, hogyan lehet átadni felelősséggel egy-egy mű-velődő közösségnek, társadalmi vezetőségnek. Van néhány alapelvünk. Pl. az, hogy lehetőség szerint rövid távon - hosszabb távon pedig mindenképpen - biztosítani kell a mű-velődési ellátottságot, azt, hogy lehetősége, alkalma le-gyen művelődésre az egyénnek és a közösségnek.

Ez a kérdés az utóbbi időben legjobban a mozi körüli vitában illusztrálódik. Ismertek a moziforgalmazás gondjai. Sok kis mozi gazdaságtalanul vagy egyáltalán nem működik. Saját gondjaik megoldása szempontjából arra a racionális következtetésre jutottak, hogy amelyik gazdaságtalan, azt meg kell szüntetni. Itt kezdődött a tényleges vita. Velünk is. Egy dolog világos: ami nem hatékony, nem racionális, az legyen hatékony, meg racionális is. Az azonban más kérdés, hogy művelődési alkalmat eltüntessünk vagy megtartsunk. Ez más nagyságrendű kérdés. Hogyan lehet megtalálni a megoldást? Néhány változat kiformalódóban van. A művelődési otthonoknak fel fogjuk kínálni (előnyös forgalmazási feltételekkel) ezeket a mozikat. Természetesen ebben is esetenként kell döntenie. Máshová videót ajánlunk, sőt néhány helyre juttatunk. De meg kell hagyni a filmvetítőt és a videót is. A lehetőség fenntartásához, a kínálat biztosításához e tekintetben is ragaszkodni kell.

A művelődési otthonok előbb említett konkrét áttekintése során célunk nem az, hogy bebizonyítsuk: lehetetlen működni. Megpróbálunk abban konkrét segítséget adni, hogy legyen valamiféle megoldás. Gondokról beszélek, és a címben olyan szavak szerepelnek, mint korszerűsítés, meg továbbfejlesztés. Hogyan fér ez a két dolog össze? Ezekre a kérdésekre úgy válaszolok, hogy ez feszültség, de nem elmentmondás. Egyszerűen nincs más választásunk. A korszerűség azt a kívánalmat jelenti, hogy a most meglévő feltételek, lehetőség számbavételével úgy kell elvégezni minden lehetséges feladatunkat, hogy azok távolabbi, de kívánatos célok irányába hassanak.

A művelődési otthonok gondjai természetesen mindenekelőtt a tartalmi működésben, a működtetésben mutatkoznak meg. Változások közepette élnek a művelődési otthonok, és többé-kevésbé változóban vannak maguk is. Megváltoztak a

művelődési szokások. Nem egyszerűen arról van szó, hogy átrendeződtek egyes művelődési szokások; olyan értelemben pl., hogy a családi művelődési lehetőségek mások és más-félék. A művelődési alkalmak is átrendeződnek, megváltozott a művelődési tartalmak iránti érdeklődés. Eltolódott a köznapi ismeretek irányába az érdeklődés, megváltoztak a finanszírozási, fenntartási lehetőségek. Nem egyszerűen kínálatot, de vonzó kínálatot kell teremtenie a művelődési otthonban tevékenykedőnek. Ti. általában megváltoztak bizonyos életmódbeli vonások, egész életvitelünk tempójában, jellegében érzékelhető módon. Azok a változások, amelyek az egész társadalomban érzékelhetők, hatnak a művelődési otthonok programjára is. Kikerülhetetlen követelmény, hogy reagálni kell ezekre a változásokra, ezeknek a változó igényeknek jobban meg kell felelni.

Ebben a kérdéskörben a legtöbb vitát a támogatásnak és a saját bevételnek a viszonya jelenti. Szívesen mondanám, hogy a támogatás a közeljövőben látványosan erősödni fog. De semmi jele nincs ennek.

Teljesen tisztességtelen lennék, ha olyasmit akárcsak érzékeltetnék, hogy a jelenlegi támogatási szisztéma, a jelenlegi támogatási nagyságrend pozitív irányba változni fog. Akkor hát semmit sem lehet csinálni a központi támogatás szempontjából? Nemcsak lehet, kell is csinálni. A Közművelődési Alap, amit a közelmúltban kicsit "kiegészítettünk" egy szórakoztató művészeti alappal, a szükségletekhez képest meglehetősen vékony. De ezt is lehet jól és rosszul forgatni. Arra törekszünk, hogy a különböző szórakoztató műsorokból befolyó kulturális járadéknak egy részét visszaáramoltassuk arra a területre, ahol ilyen tevékenység folyik. Ezzel próbálunk elsősorban jó programokat támogatni. Ebben a konkrét esetben is az a törekvésünk, hogy ne intézményt támogassunk központi eszközökkel, hanem

hanem programot, jó, hasznos tevékenységet. Természetesen, ha lehetőség adódik a központi alapok erősítésére, azt kötelességünk megragadni. Régóta készen vannak azok a konkrét elképzelések, amelyek egy hitelkonstrukciónak a bevezetését célozzák. Arról van szó, hogy ne csak vissza nem térítendő támogatásként kaphassanak művelődési programok az Alapból támogatást, hanem olyan vállalkozások, amelyek hasznot, bevételt ígérnek, azok elindulásakor kapják meg hitel formájában az ösztönző segítséget. Ennek a mechanizmusnak az a feltétele, hogy legyen hitelezhető tőkénk. Másik lehetőségünk természetesen az, hogy a különböző központi forrásokat igyekezzünk összefogni. Ennek érdekében más tárcák, más társadalmi szervezetek partnerként nemcsak elképzelhetők, de már jelentkeztek is.

A közeljövőben sokkal fontosabbá válik a helyi támogatás felerősítése. De nem egyszerűen úgy, hogy gyakrabban kérünk támogatást egy-egy elvont művelődéspolitikai érdek nevében, hanem ezeket a helyi erőforrásokat úgy próbáljuk jobban megnyitni, hogy a művelődési kínálatunkkal jobban szolgáljunk helyi érdekeket. Ebbe a sorba tartozik minden, ami munkahelyi érdekekkel összefügg. Vagy ami a tanácsnak az érdekeivel összefügg. Azok az információs lehetőségek, amelyeket a helyi politika képviselőjében egy művelődési otthon fel tud kínálni, még messze nem kiaknázottak. Van már példa arra, hogy érvényes, aktuális helyi tanácsi utasítások, rendelkezések a művelődési otthonokban hozzáférhetők. Ezzel segítséget kap a közigazgatás a naprakész információk megadásához. Kezdeményezőbben kell a közös érdekeltiséget megkeresnünk, kinyilvánítanunk. Új körülményeink új magatartást kívánnak a művelődési otthonokban dolgozóktól. Sőt új gazdasági magatartást kívánnak.

A támogatások mellett vitakérdés a saját bevételeknek a dolga. Ez sokszor riasztó tendenciaként fogalmazódik

meg. Mindannyian tudunk különös példákat mondani. Pl. a művelődési otthon gombát termeszt, mezőgazdasági gépeket kölcsönöz stb. A saját bevételre kényszerítésnek ezek az esetei idézik fel sokakban azt a veszélyt, hogy ha már mindennek ez a színtere, akkor ez semminek sem a színtere - amiről Kerékgyártó is beszélt. Nyilvánvaló módon a művelődési otthoni szolgáltatások erősítésében vannak tartalmi határok. De ezeknek a megvonásakor én nem tenném fel a szemellenzőt. Számomra az a kérdés, hogy éppen az a szolgáltatás miféle egyéb művelődési otthoni tevékenységgel köthető össze. Mi minden épülhet még rá, mi mindennek lehet kiegészítője, kísérője. Ez csak esetenként, és konkrétan dönthető el.

Kétségtelen, a szolgáltatások növelésében a legtartalmibb problémát a műsorrendezés jelenti. Vannak bevételes, jól jövedelmező programok (ezek többnyire szórakoztató programok), és vannak rangosak, értékesek, jelentékeny bevétel nélkül. Gyakran elhangzik: kiszolgáltattott a művelődési ház. Éppen ezért - mondják - legyen megfelelő rendszabály, amely védelmet nyújt. Másrészt azt igénylik, hogy legyen lehetősége a művelődési otthonnak a választásra: ne kényszerítsenek rá műsorokat. Vannak jogszabályok, most többet át is alakítunk. De ezek a jogszabályok nem fogják automatikusan garantálni, hogy ezek a problémák, feszültségek eltűnjenek a művelődési otthonok környékéről. Továbbra is küzdelem, harc kérdése is lesz, hogy valaki bizonyos pozíciót, színvonalat tart, nem tart, miként tart, mennyit fizet rá. Nem egyszerűen megoldható problémáról van szó. Van és lesz rá lehetőségünk, hogy műsorokat ajánljunk, támogassunk, ez se lesz végleges garancia. Ami a kínálatot illeti, itt is van egyébként tennivaló. A Közművelődési Információs Intézet újabban vállalkozik arra, hogy videofelvételeket készít műsorokról, felkínálva az alkalmat, hogy meg lehessen tekinteni azt a programot, amelyiket egy-egy művelődési intézmény szeretne lekötni, megrendelni.

Az amatőrök fellépésének a díjazása, csoportok működtetésének a finanszírozása is gyakori gazdasági, gazdálkodási probléma. Az amatőr csoportok esetében olykor ugyanolyan álságos megoldásokat legalizálunk, mint valamikor a sport világában. Egy bizonyos amatőr csoport, amelyik a világot járja, az nem ugyanaz a csoport, mint ami a keletkezésekor volt, amikor öntevékeny közösségként - szinte a maguk örömeire - kezdtek el énekelni, táncolni. Nehezen merünk nyíltan vállalni bizonyos következtetéseket. A tisztánlátásnak vagyok a híve: attól még az amatőr, hogy korrekt, tiszta támogatásban részesítem, attól még nem lesz hívatásos művész. Ezt nyitott kérdésnek tekintem - személyes hangsúllyal.

Befejezésként a közművelődés irányításáról szeretnék beszélni. Azért kell szóba hoznom, mert mind többen mondják: ha továbbra is fentről mondják meg, hogy mit kell tenni, akkor nem lesz semmi a közművelődés megújításából. (Ennél a kérdésnél azt se tartom vonzóbbnak, ha továbbra is fentről mondják meg, hogy mit nem kell tenni, akkor sem lesz a közművelődés megújulásából semmi.) Ne feledjük, nemegyszer kényelmességből, óvatosságból tolnak felfelé bizonyos döntések; olyan döntések, amelyeket az adott intézményben kellett, s lehetett volna eldönteni. Ha ezek felfele tolnak, akkor a művelődő közösség magatartása szempontjából is roncsoló hatásúak. Azt hallani ilyenkor: "En megértenélek benneteket, de hát felülről jön mindig a bunkó." Ez sem megoldás, pedig elég sok példa van erre is. Ez a vita mostanában úgy szokott jelentkezni, hogy alulról vagy felülről irányítandó-e a közművelődés. Sokat lehet olvasni társadalmi vezetőségekről, illetőleg a közművelődésnek a kívánatos spontán jellegéről, a művelődési kezdeményezések alulról való felépítéséről, sőt egyedül üdvözítő voltáról. Magam is azt mondom, hogy nem egyszerűen művelődési érdekünk és lehetőségünk ez az alulról jö-

vő építkezés, de társadalmi-politikai is. És ha tulajdonképpen valami igazán fontos és távlatában is reményt adó változásról be lehet számolni a magyar művelődés környékén, akkor éppen az, hogy népfőiskolai formáktól kezdve a különböző baráti körökig, egyre szélesedő módon formálódnak ezek a közösségek. Ezek társadalmi szintéreként, politikai fórumként is lehetőséget jelentenek. Éppen ezért az irányítás szempontjából is esélyt jelentenek. Másfajta magatartást kívánnak az irányítástól. De ne csak az országos szintre gondoljunk, hanem minden közbülsőre is. Most aktuális hangsúlya van annak, hogy a megmutalkozó művelődési igényt, aktivitást, szándékot (ráadásul közösségi formában) művelődéspolitikai és politikai lehetőségként lássuk. Felülről is.